

Таїсія Василівна Комар,

кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри практичної психології та педагогіки Хмельницького національного університету

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ ПРОСТІР ЯК ЧИННИК ПРОФЕСІЙНОЇ ЗРІЛОСТІ ОСОБИСТОСТІ

У статті аналізується проблема соціально-психологічного простору особистості та його впливу на професійну й особистісну зрілість індивіда, а також висвітлюється психологічна природа референтності як суттєвої складової професійної зрілості.

Ключові слова: особистісна зрілість, професійна зрілість, референтність, соціально-психологічний простір.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Професійна зрілість особистості – інтегративна система, яка відображає змістовно-значеннєву єдність особистісних, академічних і соціальних якостей, що забезпечують студентові, випускникові успішну самореалізацію в професійній діяльності, соціалізацію та гармонізацію з навколишнім середовищем. Це завершальна стадія цілісного розвитку особистості на етапі підготовки у вищому навчальному закладі. Основними суттєвими-функціональними характеристиками професійної зрілості є: інтегративна якість особистості, системотворче ядро якого становлять особистісна, академічна і соціальна зрілість; інтегральна цінність, що передбачає стійку мотиваційно-ціннісну професійну спрямованість та соціальну підготовленість до виконання багатопрофільної діяльності; інтегральний показник особистісної, академічної і соціальної готовності до здійснення професійної діяльності на рівні вищих досягнень. Професійна зрілість особистості увиразнюється у вчинках та особливостях поведінки індивіда.

Згідно з М. Куном, поведінка індивіда детермінується тим, як він сприймає й інтерпретує навколишню дійсність, і в тому числі самого себе, а

тому поведінка індивіда вибудовується на основі інтерналізованих очікувань: роль і статус у групі є визначальними для самооцінок та оцінки інших. Г. Блумер ж, навпаки, вважав, що культурні норми, статуси і рольові відносини є лише сферою здійснення соціальних дій, але не вирішальними чинниками, які визначають ці дії.

Основу введеного Г. Хайманом поняття “референтна група” по суті складає ідея Дж. Міда про “узагальнене одним”. Але, на думку Дж. Міда, індивід пізнає себе як такого лише опосередковано, завдяки окремим точкам зору або узагальненій точці зору як системи узагальнених установок членів соціальної групи, до якої він належить. Г. Хайман, розвиваючи цю ідею, ввів нове поняття “референтна група” для позначення групи людей, з якою особистість порівнює себе для визначення свого статусу.

Розробкою теорії референтної групи в західній психології займалися, крім Г. Хаймана, Г. Ньюкома, М. Кун, також М. Шеріф, Г. Келлі, Р. Мертон та інші дослідники, завдяки роботам яких проблема референтної групи набула великої популярності серед соціологів і соціальних психологів. Такі проблеми як непослідовність поведінки індивіда в умовах нового соціального контексту, процес формування соціальних установок, самооцінок та багато інших проблем стали вирішуватися з використанням поняття “референтна група”.

Р. Мертон та А. Кітт, розвиваючи ідею Дж. Міда про “узагальнене одним”, застосували її для аналізу соціальних установок, стверджуючи, що в індивіда одночасно є декілька референтних груп, на які він орієнтується і з якими порівнює себе та інших.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано вирішення даної проблеми та на які опирається автор. Для нашої роботи в цілому важливими є символічний інтеракціонізм, особливо ідеї представників Чиказької школи на чолі з Г. Блумером, та етнометодологія Г. Гарфинкеля, що розглядають людину як творчу, активну, таку, яка самостійно творить свій “соціальний світ”. Водночас загальна критика інтеракціонізму зводиться до того, що механізм взаємодії індивідів надано у повному відриві від змісту цієї

взаємодії (характеризуючи сам процес взаємодії, не дають відповіді чи пояснення на запитання, чому люди діють саме таким чином).

У змістовному плані для нашої роботи цікавою є послідовність зв'язку стадій розвитку і вибору референтних об'єктів, описана в психосоціалній моделі розвитку Е. Еріксона (1996 р.). Її основу складає положення про те, що в більш-менш продуктивно функціонуючому суспільстві кожне покоління створює умови, які сприяють розв'язанню вікових криз індивіда. А безпосереднім каналом взаємного обміну між особистістю та суспільством є референтні фігури і групи.

У вітчизняній психології референтність розглядається як форма специфічних міжособистісних відносин. М. Кондратьєв трактує референтність як один із видів відносин міжособистісної значущості, які обумовлюють специфічний характер взаємодії особистості зі значущим іншим або колом значущих інших. Система референтних відносин, таким чином, вибудовується в логіці непрямого “індивідуально-специфічного” або “функціонально-рольового” впливу в групі (В. Ільїн, М. Кондратьєв). Такі відносини “у реально функціонуючих малих групах”, де спостерігається “досить гостре статусно-рольове протистояння суб'єктів спільної діяльності”, а часом і “жорстка їх непаритетність та часто несиметричність”, М. Кондратьєв називає “відносинами міжособистісної значущості”.

Деякі аспекти теорій референтних груп висвітлюються в працях Г. Андрєєвої, Л. Карамушки, Р. Немова, Л. Орбан-Лембрик, А. Петровського та ін. Так, у межах стратометричної концепції А. Петровським було теоретично обґрунтовано, методично підкріплено й експериментально перевірено дещо інший підхід до розуміння феномена референтності, що має форму суб'єкт-суб'єкт-об'єктних відносин, тобто таких, за яких ставлення суб'єкта до значущого для нього об'єкта опосередковується зв'язком з іншим суб'єктом.

Дослідники розрізняють неінтерналізовані та інтерналізовані відносини референтності. У випадку неінтерналізованих відносин референтний об'єкт існує реально як зовнішній об'єкт, що визначає (“диктує”) індивіду норми його

поведінки. Відносини є інтерналізованими, коли поведінка індивіда зовні не обумовлюється ніякими об'єктами, а всі референтні стосунки сприйнято і переосмислено та виступають вже як його, індивіда, суб'єктивні чинники. Такі референтні відносини є “за формою більш складними” (Є. Щедрина).

Метою статті є виявлення психологічних особливостей професійної зрілості особистості і, передусім, її соціально-психологічного простору.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Системоутворюючим чинником та домінуючим компонентом, що забезпечує об'єднання елементів у систему в особистісному соціально-психологічному просторі, є значущість. Значущість у створеному особистістю соціально-психологічному просторі подано досить широко: особистісна значущість ідеалів і можливостей, потреб та бажань, прагнень і перспектив тощо. Значущість може бути актуальною або потенційною. Її рівень зумовлюється тим, яке спеціальне для особистості значення (реальне або мислиме, бажане або очікуване) має конкретний вибір, яким особистісним змістом наповнено зв'язки, і що в них має для суб'єкта формування простору особливу цінність. Ми вважаємо за необхідне розглядати “значущість” як інтегральний феномен, що постає у єдності його складових: значення, сенсу та цінності. При цьому вважаємо за доцільне з'ясувати, яке місце займає кожна складова в єдиній категорії “значущість”.

Поняття “значення” має три трактування: перше визначає “значення” як важливість, значущість, призначення (тобто, мати “вагу”, значити); друге тлумачення – вплив, громадська роль; а третє трактування пов'язує його зі змістом, тобто, значення – це “те, що значить хто-небудь чи що-небудь, сенс” [4]. У психологічному словнику “значення” існує “у вигляді понять, які розвиваються у схемах дії, соціальних ролях, нормах і цінностях” [6].

У Тлумачному словнику російської мови Д. Ушакова [4] та в Тлумачно-словоутворювальному словнику Т. Єфремової [3, с. 558] зазначається: “індивідуальна система значень розвивається під час онтогенезу”. Засвоєння людиною значень – найбільш раннє набуття нею нових вимірів, що утворюють

багатовимірний світ людини. Можна говорити про значення, які мають суспільно-історичну природу.

У різних тлумаченнях “значення” вказується на його тісний зв’язок із поняттям “сенси”: “якщо значення визначають як вироблене людством і закріплене в поняттях відображення дійсності та норм діяльності, то відображення їх через призму індивідуального практичного досвіду утворює суб’єктивну цінність значення або сенси” [6, с. 111–112]. Крім того, в англійській, німецькій і французькій мовах відстежується тенденція щодо змішання понять “значення” та “сенси”, які або вживаються як абсолютні синоніми, або використовується лише одне з них, позначаючи при цьому одночасно обидва поняття (А. Агафонов, О. Серий). “У російськомовній літературі плутанина доходить до того, що деякі автори розглядають смисли як окремий вид значень, водночас як інші – значення як окремий вид смислів” [2, с. 88].

Цілком очевидно, що, формуючись в онтогенезі значно пізніше, поняття “смисли” як явища психіки є складнішим від поняття “значення”, але разом із тим вони являють собою певну систему. Окрім того, складність смислів передбачає і значну індивідуальну мінливість, динамічність, ніж це властиво для значень. Водночас варто відзначити, що розглядаються як значення “значення-для-мене”. Слід зауважити, що в концепції О. Леонтьєва особистісний зміст по-різному визначається в структурі діяльності та в структурі свідомості.

Широкий спектр функціонування людини, який охоплюють смисли, у різних наукових школах і напрямках знаходить вираження в таких поняттях як “сенси дії, діяльності, поведінки”, сенси “життя, існування”. У зв’язку з цим, О. Серий виокремлює узагальнюючі, але водночас й уточнюючі поняття, що відображають різні рівні усвідомлення людиною навколишньої дійсності: “ситуативний сенси”, “життєвий сенси (життєва необхідність)”, “сенси життя (розвиток та прагнення)”, “сенси буття (космічний сенси)” [8].

Поняття “цінність” як визначення значущості чого-небудь уводиться у філософську лексику німецьким філософом Р. Лотце в 60-ті рр. XIX століття. Н. Журавльова відзначає, що поняття “цінність” тлумачать відносно однаково, а саме – цінності розуміються як значущі для особистості (тобто необхідні для задоволення потреб) предмети й явища навколишньої дійсності.

Водночас, здійснений нами аналіз свідчить, що в сучасних уявленнях існує різне розуміння цінності, що залежить від значущості об’єкта для суб’єкта (В. Горділов) і значення об’єкта для суб’єкта (М. Каган). Так, на думку Є. Яблокової, цінність являє собою властивість предметів, дій, думок, вчинків, завдяки їй відображається їх значення для когось. Подібні міркування відстежуються в роботах О. Вовченко (1991 р.): цінність – це значення тієї чи іншої речі, явища, яке визначається, виходячи з нагальних потреб та інтересів. Не суперечить їм і позиція Т. Шибутані, який вважав цінностями значення, особливо важливі для людини. У [7] поняття “суб’єктивна цінність” подається як синонім “значущість”. На наш погляд, досить ґрунтовним є визначення К. Платонова: “значущість об’єкта – несвідома оцінка суб’єктом його значення, синонім – сенс”. Отже, значущість найчастіше трактується односторонньо – як сенс, як цінність, як володіння значенням або, стосовно об’єктів, як оцінюване значення. Це зумовлює обмежене, неповне розуміння та пов’язані з цим різні тлумачення, яких можна уникнути, якщо представляти значущість як інтегральний феномен, єдність трьох його складових – значення, зміст і цінність, кожна з яких при цьому розглядаючи як різнорівневу систему. Усі зазначені складові інтегральної категорії “значущість” пов’язано таким чином, що кожна з них посилює іншу, утворюючи тим самим гармонійне ціле.

Люди не лише соціально, але й емоційно та психологічно тісно пов’язані один з одним. Якість людського життя значною мірою залежить від стосунків з іншими людьми, від почуттів і потягів, що відчуваються людиною. Усе це підсилюється страхом втрати або обставин, в яких ці відносини приймають різні форми – від протистояння, віддаленості, коли з іншою людиною пов’язує лише залежність, до близькості, довірливості, різних форм прихильності.

На ранніх етапах онтогенезу деякі чинники, наприклад, потреби або просторово-фізична близькість та частота контактів, вирішальним чином обумовлюють значущість оточуючих, їх психологічну близькість. Цілком природно, що батьки чи інші дорослі, пов'язані з дитиною життєво-необхідними відносинами, є найбільш значущим об'єктом для дитини на ранніх стадіях онтогенезу. Саме в сім'ї дитина отримує свій перший досвід емоційно-позитивних контактів і включається в простір близьких відносин, результатом яких часто стає прихильність. З одного боку, ця прихильність повинна розглядатися як адаптивна система поведінки, що підвищує шанси дитини на виживання (Дж. Боулбі). З іншого – формування прихильності як особливого емоційного зв'язку між двома людьми впливає на особливості поведінки (М. Шафер) та спричиняє трансформацію відносин з близькою людиною на новий рівень.

Зв'язки людини зі світом, іншими людьми у міру її дорослішання розширюються й ускладнюються. Поступово формується усвідомлення двобічних соціальних відносин, з'являється здатність судити про наміри, бажання і почуття інших людей. Потенціал сім'ї та інших соціальних груп доповнюється суспільними відносинами, які складаються між дорослими і дітьми в системах освітніх установ. Ці відносини в більшості випадків бувають опосередковані змістом тієї діяльності, навколо якої вони формуються. При цьому суб'єктивна для особистості цінність діяльності зумовлює значущість відносин, сформованих у процесі її освоєння та виконання. Крім того, тип активних взаємин, що вибудовується особистістю й її соціальним оточенням, часто має самостійну цінність для суб'єкта формування простору і набуває значення-смислу, що існує поза реальною взаємодією. Тому значущих інших особистість закономірно включає в свій соціально-психологічний простір. Значущі відносини можуть мати різну модальність: від позитивної до негативної, але психологічно близькі стосунки завжди є позитивно забарвленими.

У вітчизняній психології більшою мірою приділялася увага не самому феномену “психологічна близькість”, а, наприклад, пошуку умов, за яких відбувається зближення чи віддалення “Я” та “Іншого” (Л. Дорфман, С. Щebetенко) або “близькості” як виду спілкування – спілкування, спрямованого на зближення партнерів [1, с. 285].

Ступінь психологічної близькості, який може бути неоднаковим для різних людей зі звичного кола спілкування людини, визначають за допомогою модифікованої шкали “симпатичної дистанції” Д. Фелдса [9, с. 18]. У цьому випадку психологічну близькість розглядають лише як двохспрямований вектор, що являє собою якийсь континуум, вісь відносин людини з іншими людьми: від симпатії до антипатії (В. Ільїн, М. Кондратьєв).

З усієї безлічі трактувань окремі характеризують часову близькість, інші – відстань, дистанцію, зв’язок тощо, але більша частина семантичних одиниць, які позначають поняття, може бути віднесена до близькості в розумінні її як “психологічної близькості”. У зв’язку з цим можна зробити висновок, що психологічна близькість має множинні тлумачення у зв’язку з наявністю різних її видів. А вони, у свою чергу, можуть відрізнитися і за ступенем вираженості, і за емоційною насиченістю, і за психологічним змістом, і за спрямованістю, і за формами вияву. Ми визначаємо психологічну близькість як найбільш сильний психологічний зв’язок, який має виражене емоційно-позитивне забарвлення та характеризується також прихильністю, тяжінням до іншого тощо.

С. Петрушин розмежовує поняття “психологічно близьких інших” і поняття “психологічно близькі стосунки”, вважаючи, що можна бути психологічно близькими людьми, але при цьому не мати психологічно близьких відносин з людиною. Окрім того, автор розрізняє психологічно близькі стосунки з рідними та з тими, які не пов’язані родинними зв’язками, психологічно близькими людьми [5].

Отже, у процесі свого розвитку людина є постійно з іншими людьми. При цьому інші люди – це не просто предмети, про які людина щось дізнається, але й активні суб’єкти, з якими вона співпрацює, а також джерела уявлень, що

відображають різні точки зору. Таких точок зору та думок, іноді протилежних, у соціальному оточенні людини існує безліч, але ставлення особистості до транслятора цих суджень і, більше того, ступінь його значущості для неї будуть багато в чому визначати прийнятність сприйняття чи відкидання його ідеалів та уявлень про світ.

Вивчаючи проблему значущості одного індивіда для іншого, дослідники (І. Дубов, Л. Смірнов, А. Петровський та ін.) основну увагу зосереджували на питанні, яке реально є значущим в одній людині для іншої, тобто на тому, що може бути суб'єктивною підставою для зарахування індивіда до особистісно значущих. Можливості для вирішення цього питання відкривають, на думку А. Петровського, концепція персоналізації і метод відображеної суб'єктності. Виходячи з останнього, характеристиками значущого іншого будуть не вузькоіндивідуальні характеристики, а його ідеальне уявлення в тих, з ким він має справу, його відображена суб'єктність, тобто власне особистісні вияви.

Аналізуючи структуру особистісного соціально-психологічного простору та процес його формування, ми намагались визначити критерії вибору значущих інших як в особистісному, так і професійному аспектах. Підстави (критерії) значущості однієї людини або групи людей для іншого чи інших не можуть обмежуватися змістом, виокремленим у двох зазначених вище підходах, і дві подані “парадигми”, на нашу думку, повинні бути доповнені й іншим змістом особистісної значущості.

Кожну людину оточують особистості з різними рівнями розвитку та різним ступенем психологічної і соціальної зрілості. І значущими для особистості часто стають ті, у чиєму житті вона сама бере участь, про кого турбується. Такими значущими є дитина для матері, учень – для вчителя тощо. Значущість Іншого в такому випадку визначається не стільки його турботою, ставленням, авторитетом, роллю в житті особистості.

За допомогою критеріїв, якими керується конкретна особистість при виборі значущих інших, виокремлюються ті, хто (Інший), і те, що (подія, явище чи об'єкт, які включає в свій простір Інший) має для особистості особливе

значення (реальне або мислиме) та/або становить найбільшу цінність, а також відповідає особистісним сенсам, покладеним в основу цього ставлення і конкретного вибору. Три зазначені складові (значення, зміст та цінність) інтегровано в одній категорії “значущість”, яка є провідною, але не єдиною підставою і мірою особистісного соціально-психологічного простору.

У мотивах, що спонукають людину до активного вибору значущих інших (у тому числі психологічно близьких інших), виявляються також потреби, що виражають залежність від умов існування та розвитку особистості. Адже встановлюючи зв'язки з людьми, індивід не лише позбувається самотності. Вступаючи в міжособистісні стосунки, індивід, з одного боку, кимось опікується, бере участь у чиемусь житті, а з іншого – задовольняє власні соціальні потреби в афіліації, визнанні, відданості, співчутті, довірі тощо. Відносини, наповнені особистістю особливим смисловим змістом, які містять у собі важливе значення, бувають особливо цінними для особистості (будь вона суб'єктом чи об'єктом цих відносин), а, отже, значущими. Тому в них включений Інший також наділяється значущістю.

У тих випадках, коли у самої особистості виникає потреба про когось піклуватися і кимось опікуватись, серед особистісно значущих виявляються ті, хто, за її поданням, сам потребує опіки. Водночас і той, хто готовий сам здійснювати допомогу, особистісно значущим стане не завжди. Тобто не стільки існування подібних людей поруч із суб'єктом формування простору, схильність до частих контактів та взаємодії з ними зумовлено взаємним інтересом, скільки те значення для особистості, яким наділяється Інший, смислове наповнення наявних із ним відносин і ціннісна їх оцінка особистістю. Усе це в сукупності визначає значущість об'єктів та включення їх як елементів у загальну формовану особистістю систему – її соціально-психологічний простір.

Продовжуючи цю думку, можна припустити, що позитивне емоційне ставлення або стійка симпатія, які виникають у цьому випадку, психологічно зближують суб'єктів, зменшуючи психологічну дистанцію між ними,

переводячи їх, таким чином, у розряд психологічно близьких інших в особистісному соціально-психологічному просторі.

Судження про інших, як відомо, обумовлено не стільки тим, які вони є насправді, скільки уявленнями про них. “Ми є активними творцями образу іншої людини, хоча вважаємо, що просто бачимо, об’єктивно сприймаємо її” (М. Снайдер, 1978 р.). Тобто те, як людина сприймає інших людей, якими вони їй уявляються, характеризує більше особистість сприймаючу, ніж сприйняту – власні інтерпретації, сформовані стереотипи, соціальні установки і свої ціннісні орієнтації стають підставою уявлень особистості про Інших: про їх особливості, переваги, інтереси, життєві цілі.

Вибираючи Іншого або Інших, особистість керується не просто своїми очікуваннями, потребами та бажаннями, тобто внутрішнім чинником особистісного вибору, а й зовнішнім чинником – соціальною дійсністю, а точніше, тією частиною соціального простору явища з усіма процесами, що в ньому відбуваються, в яку особистість є об’єктивно включеною, наприклад, у результаті власних дій, самовизначення.

Розвиток особистості в новому середовищі закономірно призводить до кардинальних змін в її соціально-психологічному просторі. Так, унаслідок контактів з новим оточенням особистість пізнає та формує своє ставлення до його представників. При цьому особливості реального або акредитуючого оцінювання нових знайомих значущими іншими суттєво впливають, а досить часто і визначають характер ставлення до них особистості. Це ж стосується засвоєння норм, правил, традицій у новому середовищі. Формуючи своє ставлення до них, особистість співвідносить свої оцінки з уявленнями про думки й оцінки значущих інших (а часто і з їх забобонами), їх позиціями щодо соціальних норм чи моральних дилем (як цінностей, так і псевдо-, квазі- й антицінностей; як переконань, так і упереджень, забобонів). Цінність думки значущих інших для особистості буває настільки важливою, що стає ніби “призмою”, через яку переломлюються власні нові враження й оцінки. Отже, ми розглядаємо феномен Значущого іншого як опосередкований чинник для

прийняття і присвоєння особистістю окремих явищ навколишньої дійсності, особливо в складних ситуаціях життєвого вибору в періоди самовизначення.

Соціально-психологічний простір формується у процесі взаємодії з навколишнім світом на різних рівнях, у тому числі й на рівні особистості. Особистісний простір ми розуміємо як виокремлений свідомістю простір суб'єктивно значущих інших (тобто вони наділяються особливим значенням, особистісним змістом і цінністю), пов'язаних психологічними відносинами з особистістю, які розташовуються нею в просторовій системі координат відповідно до її оцінок та уявлень, очікувань і переваг. У загальному вигляді цей простір містить не лише суб'єктивно значущих інших, але також усю систему значущих зв'язків та відносин, уявлення про ставлення значущих інших до оточуючих, умов і ситуацій, соціальних об'єктів (та явищ), значущість їх оцінок, поглядів, життєвих досягнень і прагнень, а також значущість власного вибору, цілей, можливостей, перспектив тощо.

Особистісно значущими стають окремі інші (як реальні, так і неіснуючі реально), які перебувають в актуальній взаємодії з тим, для кого вони є значущими, або не входять до складу безпосереднього соціального оточення особистості. Але, стаючи значущими іншими, вони сприймаються більш яскраво, з виразним емоційним відтінком, а уявлення про їхні погляди, судження, ціннісні орієнтири бачаться виразніше. Їхні характеристики існують у свідомості особистості, а функції реалізуються шляхом звернення до їх уявлень, переконань та оцінок (або упереджень, псевдоцінностей), наприклад, у зв'язку з важливим особистісним вибором або проблемною ситуацією.

Висновки. Проведений теоретичний аналіз свідчить, що “психологічна близькість” має множинні тлумачення у зв'язку з наявністю різних її видів, які розрізняються за: ступенем вираженості; за рівнем емоційної насиченості; психологічним змістом; формами вияву. Ми визначаємо психологічну близькість як найбільш сильний психологічний зв'язок, який має виражене емоційно-позитивне забарвлення та характеризується також прихильністю, тяжінням до Іншого тощо.

Перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Динаміка особистісного соціально-психологічного простору може спостерігатися як у сфері значущості, так і в сфері психологічної близькості. Так, розвиток особистості в новому середовищі закономірно призводить до суттєвих змін в її соціально-психологічному просторі, в який в якості його елементів особистість уводить образи нових значущих інших, змінюючи місця-позиції та ступінь значущості вже наявних елементів. Для того, щоб виникло позитивне емоційне ставлення або стійка симпатія до значущого іншого, психологічно зближують суб'єкти, зменшуючи психологічну дистанцію між ними, переводячи їх, таким чином, в особистісному соціально-психологічному просторі в розряд психологічно близьких інших.

Слід розрізняти психологічно близькі стосунки з рідними і з тими, хто родичами не є, будучи, проте, психологічно близькими людьми. Вибираючи значущих інших, особистість керується своїми очікуваннями, потребами та бажаннями. Тобто система особистісних цінностей і ціннісних орієнтацій стає провідним внутрішнім чинником особистісного вибору. Зовнішнім чинником у цьому випадку є та соціальна дійсність, та частина соціального простору (і всі процеси, що в ньому відбуваються), в яку особистість є об'єктивно включеною, наприклад, у результаті власних дій, самовизначення. У процесі контактів із новим оточенням особистість пізнає та формує своє ставлення до його представників, а значущі інші транслують нові моделі і стратегії поведінки, способи пізнання навколишнього світу та власного "Я" особистості.

Досягнення людиною певного рівня самосвідомості і прийняття відповідальності за своє життя, успішна професійна самореалізація, здатність до побудови гармонійних відносин зі значущими іншими, знаходження власного сенсу життя – усе це різні сторони цього багатогранного явища. Утім професійна зрілість ґрунтується на трьох сферах вияву: ставлення до самого себе, взаємини з іншими та зв'язок зі світом у цілому.

Список використаної літератури

1. Куницына, В. Н. Межличностное общение / В. Н. Куницына, Н. В. Казаринова, В. М. Погольша. – СПб. : Питер, 2001. – 544 с. : ил.
2. Нарышкин, А. В. Строеие образа мира человека и соотношение понятий “знак” – “символ” и “значение” – “смысл” / А. В. Нарышкин // Вопросы психологии. – 2005. – № 1. – С. 88–99.
3. Новый словарь русского языка: Толково-образовательный: Свыше 136 000 словарных статей. Ок. 250 000 семантических единиц : в 2-х т. / под. ред. Т. Ф. Ефремовой. – 2-е изд. – М. : Русский язык, 2001. – 1210 с.
4. Толковый словарь русского языка / под ред. Д. Н. Ушакова. – М. : ООО “Издательство Астрель”, ООО “Издательство АСТ”, 2000. – Том I. – 848 с.
5. Петрушин, С. В. Любовь и другие человеческие отношения / С. В. Петрушин. – СПб. : Речь, 2006. – 144 с.
6. Психологический словарь / под ред. В. В. Давыдова, А. В. Запорожца, Б. Ф. Ломова и др. – М. : Педагогика, 1983. – 465 с.
7. Психология. Словарь / под общ. ред. А. В. Петровского, М. Г. Ярошевского. – М. : Политиздат, 1990. – 494 с.
8. Серый, А. В. Ценностные ориентации как фактор формирования и развития системы личностных смыслов индивида / А. В. Серый // Вопросы общей и дифференциальной психологии. – Кемерово : Кузбассвузиздат, 1999. – С. 354–360.
9. Шкала психологической близости // Психологические тесты : в 2 т. / под ред. А. А. Карелина. – М., 2001. – Т. 2. – С. 18.

Рецензент: доктор психологічних наук, професор Потапчук Є. М.

Стаття надійшла до редакції 15.04.2014.

Комар Т. В. Социально-психологическое пространство как фактор профессиональной зрелости личности

В статье анализируется проблема социально-психологического пространства личности и его влияния на профессиональную и личностную зрелость индивида, а также освещается психологическая природа референтности как существенной составляющей профессиональной зрелости.

Ключевые слова: личностная зрелость, профессиональная зрелость, референтность, социально-психологическое пространство.

Komar T. V. Social-psychological space as cause for person's professional maturity

The article analyzes the problem of socio-psychological space of personality and its impact on the professional and personal maturity of the individual, and also highlights the psychological nature of reference as an essential component of professional maturity.

Professional maturity of a person – is an integrative system that reflects content-marked unity of personal, academic and social qualities which provide, students, graduates with successful self-realization in professional activity, socialization and harmonization with environment. It is a concluding stage of person's integral development while being trained in higher-educational institution. The basic essential functional characteristics of professional activity are: person's integrative quality, system-forming core of which is personal, academic and social maturity, integrative value that allows stable motivational-value professional orientation and social readiness to multi-aspect activity, integral index of personal, academic and social readiness to professional activity on higher levels. Professional maturity of a person is revealed in actions and peculiarities of an individual's behavior.

The system-forming factor and dominant component that unites elements into system in relational social-psychological space is significance. The significance in the created by a person social-psychological space is represented quite broadly: the personal significance of ideals and possibilities, needs and desires, aspiration and perspectives, etc. The significance may be actual and potential. Analyzing the structure of personal social-psychological space and the process of its formation, we tried to define the criteria of other significant features selection in personal as well as in professional aspect.

Grounds (criteria) of significance of one person and group of people for other or others cannot be limited by content, pointed out in the two approaches given above and the two presented paradigms have to be added with other content of a person's significance.

Social-psychological space is formed in the process of interaction with environment on different levels, including personal level. Personal space is considered to be determined-by-conscious space of subject-marked others (in this case they are provided with specific meaning, personal content and value), connected by psychological relations with a person who place them in space coordinate system according to its values and views, expectations and preferences. In general, this space includes not only subject-marked others, but also the whole system and significant connections and relations, idea of the relation of significant others to other persons, conditions and situations, social objects (and phenomena), the significance of its values, views, life achievements and aspiration and the significance of personal choice, aims, possibilities, perspectives.

Keywords: *personal maturity, professional maturity, reference, social and psychological space.*